

BOLETIN

DE LA

Real Academia de Buenas Letras

DE BARCELONA

Año XXI (Académico CXCIII) | Julio a Septiembre 1921 - N.º 72

LO PRESENT "BUTLLETÍ" ES PUBLICAT MERCÉS
A UN DONATIU DE LA
FUNDACIÓ CONCEPCIÓ RABELL Y CIBILS VDA. ROMAGUERA

Johan I y les supersticions (1)

(Fragment)

Les supersticions populars, les falses creencies, obehint la lley de la continuïtat històrica y adaptades a l'ambient d'aquella generació, guspirejaven desiara en ses modalitats diverses sense distingir d'estaments, professions, ni gerarquies, car no eren pas patrimoni exclusiu del *vulgum pecus*, com tampoch ho són are.

Un dels Capbreus d'En Berenguer Çatorra del any 1380 (2), conté interclosos diverses notes y alguna lletra que revelen aquell caire especialíssim de psicologia social. Primerament s'hi troba, entre la cuberta de pergami y la primera plana del volum, un foli de paper de barbes solt, probablement pertanyent a un quèrn en lo qual, el notari del rey, copiava les troballes notables fetes en documents aliens o recullides de viva veu. Comença ab lo següent text:

(1) Llibre inèdit.

(2) Arx. Rejal Patrim. Classe 6.ª A, n.º 27.

—«En les istories..... es ço quis segueix en lo terç libre. En apres li dona ·/· anell en lo qual li dona una pedra daytal virtut que totes [coses] verinoses corre.... e totes coses nohibles foragitave. E si altra per ventura era infecte o tocat daltre verí aquell anell per la sua virtut lo retie sutil e quití. Mes anant..... ne en aquella pedra altra virtut [aquell qui] la portave en sa ma e la restrengues fortment era fet invisible axí que de mentre que per aytal manera serie portat aquell quil portarie no sería vist per neguna persona del mon. Aquesta pedra los savis apellen Achaten E fo primerament trobada en la illa de Sicilia E segons que virgili escriu Enea aporta aquella pedra con primerament vench invisiblement a la Regio de marrochs subsegüentment li dona un scrit de letra legible.....»

L'anònim autor fa referença, encara que bon xich alterat, al passatge del Llibre I de l'Eneida, quan Venus envollalla son fill Eneas ensemps ab Achate d'una obscura vapor a fi que ningú 'ls pogués veure, ni aproparlos, ni laguiar llur marxa, ni interrogarlos sobre les causes de llur arribada a Libia. Mercés aquesta boira que 'ls abscondeix, els hèroes troians se barregen ab los tiris y arreu romanen presents y invisibles, fins qu'entrats en lo Palau de Dido y retròbats llurs companyons salvats, lo núvol se destría fent pas al aire transparent dels cels.

Virgili no 'n parla de la pedra maravellosa, com tampoch de les seves propietats profilàctiques y terapèutiques. Nomena Achate, sí, però aquest era 'l nom del companyó d'Eneas.

—Tractant d'altre materia segueix lo manuscrit:

«Per partu mulieris.

*Pariditur in terra Dominus omnipotentis olimphi
hec nova progenies excelso mitritur alto».*

«Digues a la orella dreta de la dona tinent la sua ma dreta aquests noms. on. ysan. tetrigamaron».

El predicament de Virgili arribava adhuc a l'exercici de la tocològia y s'adaptaven ab més o menys fidelitat els versos de l'Egloga que 'l poeta toscà, invocant les Muses de Sicilia, dedica al Cònsul Pollio, també poeta, amic de Mecenas, guerrer estrenuu, orador y historiàire: «Jo veig esclatar un gran orde de segles renaixents. Ja la Verge Astrea

retorna a la terra y ab ella el regne de Saturn: ja devalla dels cels una novella niçaga de mortals» (1).

—Les anotacions del full esmentat finexen ab lo següent exorcisme en forma de distich: «*Sicut aquila per notans pullos suos ad volandum super eius volitans. — Expandit alas suas et assumpsit eius atque portaverit in humeris suis*» (sic).

«Si veus alcuna aguila qui port caça alcuna di aquests ij. versos e tantost dexara caure la caça en terra. E axi ho diu en Guillem dezfriü».

—Uns quants folis més enllà y en lo revers d'un borrador en lo que tracta d'assumptos del seu ofici, està escrita la següent nota de terapèutica a l'ensemps diurètica, ginecològica y quirúrgica, integrada per un sol medicament:

«La erba qui es en aquest paper me dona en Ramon palau e diu que es bona a persona qui no pot pixar que hun la probi é que lin don a beure ab brou ho ab vi e val aytant secha com vert mas no sab com ha nom E axi matex es bona a dona qui hage mal de mare beguda en la dita forma tantost es guarida ab deu Item es bona a nafres quen sia posada picada».

—Avençant en lo fulleteig del capbreu, apareix la detallada instructa per a compondre un cerat antirreumàtic, tramesa per En Ramón Rabaça, Prebere de Vilafranca del Penedès:

«Senyer meu vertaderament de continent que fuy en vilafrancha vos envie recepta del Enguent axi com vous promis segons quem par nolo avets agut prech vos quem perdonets car no es estat en mi ans es estat per aquella male persona aqui comane la letra e no laus dona. Senyer aquesta es la recepta que prengats. iij. unces de cera nova e. iij. unces de oli de oliva de oliveres e una gran menada de camamilla e encas que no trobets camamilla que ajats. iij. o. iiij. motes de Lelipern e en una caulera quen cougats regen la camamilla e lo letipern val molt mes are de mayg con sera florit e que couga tant en la caulera entro qués desfaça per-

(1) «*Magnus ab integro saeculorum nascitur ordo. — Jam redit et Virgo; redeunt Saturnia regna; — Jam nova progenies caelo demittitur alto...*» VIRGILI: *Bucòliques*, Egloga IV (5-7).

que la virtut romangue en laygua con be sia cuyt que tragats les herbes dela caulera e ab una esbremadora nedejat laygua apres con sia neta ajats la cera e lo oli e metets ho tot dins la caulera fet ho ben bulir entro que la cera sia fusa. menajats ho be ab. j. basto per tal ques mescla con sia be fus levats ho del foch e posats ho arrefredar, con sia refredat fera /·/· bel pa dins la caulera apres preñets lo e picats lo sera fort bel enguent e precios E sus al foch vos na untats la ho la dolor sera e fets ho quit e gallart fregar ab les vostres mans ho ab altres encas que vos nou poguessets fer. Som senyer avostro servey.

En Pere Rabaça amich vostro quius saluda molt».

En lo revers hi ha l'adresa: «A lo senyor en Berenguer Çatorra Escriva A lo alberch del honrat senyor en Pere çacosta Batle general». Y abans d'aquesta adresa se llegeix la següent nota d' En Çatorra: «Aquesta letra me trames en Ramon rabaça prevere de vilafrancha dimarts avespre a. ix Dabril de lxx..... per Enguent de les cames». En l'altre cap del paper hi ha apuntat a tall de *memorandum*: «Erba tuniça o puvrera per *renibus* pere ervig».

—En los últims folis del Capbreu va la lletra acompanyatoria del fragment d'una camisa que, per la manera com parla el remitent, devia tenir gran virtut y santa procedencia. En Riambau lo Ricart aprofita l'avinentença pera que 'l recomani al Batlle General de Catalunya o potser ab l'excusa del present cerca la recomanació, explotant les aficions, que deu conèixer, del seu amich En Pere Çatorra:

«Senyer tremet vos dela camisa queus avia promesa prech vos que la prengats ab devoció que axis deu fer que nobla cosa es e que la tingats en loch..... e perdonats me com vos en do ten poca quen bona fe en videse pugude aver precvos quem fasats Remebrant a monsenyer en Pere sacosta quim faga justicia.....

Riambau lo Ricart amich vostra».

Aquest recull de notes y lletrès, sinceres y expontanies, copsades d'ací d'allà y romanent entre 'ls folis del primer llibre que 'ls hi donà axopluch, són gràficament reveladores, no d'un criteri personal, sino de l'estat d'opinió de l'època, com los exemplars d'un vell herbari palesen una flora pretèrita.

*
*
*

Tant es axís, que si be l'escrivà de Tresorería de Pere III, pera son us particular y ab caràcter privat, feu conviure, agermanantlos ab lo poeta clàssich predilecte, la Magia, la Medicina, l'Intrusisme, l'Empirisme y la Superstició, altres funcionaris reyls donaven estat oficial a supersticions populars ab idèntica convicció; per exemple:

N' Arnau d' Erill, Governador de Rosselló y Cerdanya quan el flagell de l' epidemia de peste negra, fa sabedor a Pere III que segons li han comunicat el Senescal de Carcassona y el Veguer de Narbona «alscunes malycens persones, se son levades e matzinen totes les aygues e la salpassa e la ortalissa e totes les viandes que poden e encara posen les dites metzines en los banchs on hom seu o ten los peus per ço que aquells qui aqui seuran recuyleguen les dites metzines» (1).

En Pardo de la Casta, Merino de Caragoça qui te confiada la guarda en lo castell de Sora, d' una abadessa qual nom ni convent no diu en sa lletra al Rey, demana ajuda perque la troba «*tan indurida en todo mal e creo quel faular no es sino bater fierro frio que braços de hombre noy bastan e creo senyor que guardada la honestat de don pedro valdran hi mas manyas que no Rogarias ni bellas paraulas porque ala fin creo senyor que ella tiene el diablo al cuerpo*» (2). Aquesta possessa segons l'improvisat demonolech caragoçà, devia ésser una pobre malalta histèrica sino era epilèptica, o be víctima d' un estat passional o d' un procés psicopàtich.

Elionor de Sicilia dirigintse al seu hereu:

«La Reyna.

Molt car primogenit per una letra que havem reebuda de na Bonanada madrina feel de casa nostra havem entes que vos havets feta pendre e detanits presa la dita bonanada per tal com es estada acusada per una fembra de mala fama segons se diu la qual vos tenits presa que ella a induccio dela

(1) Arx. Cor. Aragó, R. 1128, fol. 178.

(2) Arx. Cor. Aragó, Lletres rebudes-Pere III-Lletra C.

infanta de portugal e per diners quen reebe feu sortilegis o fetilles ala infanta de frança que deus haja qui fo vostra esposa e nons maravellam car fill dela dita fembra si ha acusada falsament la dita bonanada car no es cosa novella que males persones tot dia estants en preso e fora preso fan e sestudien de fer males acusacions e falses E axi com sa dit lo senyor Rey hauria massa ell a fer e seria tengur per mal regidor que donas fe a moltes acusacions qui li venen devant Mas maravellam nos molt car fill de vos qui havets pogut creure ne encara dar orella a algun quius dixel que persona estan en Valencia pogues donar dampnatge per via de sortilegis o de fetilles a persona qui fos en frança car si aço vér era ne esser podia poch viurien los grans senyors e altres de qui mort es desijada E si poch ho deviets creure de neguna persona si ho deguerets menys creure dela dita bonanada esguardada la sua bona fama e esguardat encara que nos tostemps li havem fiada la nostra persona e havem haut gran plaer que fos ab nos en temps de nostres necessitats e entenats que si ja mes ley havem fiada si ley fiasem e ley fariem vuy car della james no sabem ne hoym dir alguna cosa de tacha ne de ruga mas tostemps ço ques pot dir de persona de be e dehim vos que no li podem nos fer aytal testimoni com li fan aquells qui la han acusada car recordens que nos estants en Valencia vehiem e conexiem que ella esperava ab gran goig la dita duquessa vostra esposa aqui deus perdo e dehia per tal com ella per los serveys quens ha fets ha certa quantitat de violari per concessio nostra que ara venia aquella senyora de qui hauria altre violari e altres paraules dehia per les quals hom podia ben conexer que ella navia goig e als non deu hom nèn pot hom presumir car no sacorda ab alguna raho e vajaus lo cor car fill que no es obra de nullom de be e especialment de gran senyor de creure aytals coses e plaurients fort que nos fos fet car les gents e nostres e estranyes ben hauran raho de parlar Perque car fill nostra cara filla la Infanta Dona Joana vostra sor haura mester la dita madrina per raho de son part e encara com no la haja mester la dita Infanta volem eus pregam que encontinent la deliurets dela dita preso francament e quitia saben quens farets desplaer del contrari e castigats ne la dita fembra qui la ha acusada e daquiavant atals coses

no donets fe car no es cosa que hom deja creure ques pògues fer ne alguna persona de be nou usaria. Dada en Barcinona sots nostre segell secret a vj. dies Doctobre lany Mccc lxxiiij G. *secretarius*

luit directa a nostre car Primogenit lo Duch» (1).

Pere del Punyalet, el Rey llest y instruit, desconfiat y d'extraordinaria vivesa, positivista sense escúpols, que mirava més a terra que al cel, també amonesta y renya al seu hereu per haver presa la llevadora valenciana Na Bonanada, creyent que per inducció de l'Infanta de Portugal havia fetes algunes fetilles a sa esposa l'Infanta de França Joana de Valois, causantli la mort a Beziars; y diu lo Rey: «É maravellamos molt de vos perque creets ne havets pogut creure que una persona que fos en Valencia pogués matar per sortilegis ne fetilles altra persona que fos en frança que si aço era veer no ha Rey ne gran senyor al mon que no fos mort e aço no es cosa de pensar ne de creure e estaria pus mal a nos e a vos creure semblants coses les quals son impossibles fer que no ales persones simples del mon» (2).

Malgrat aytal rahonament sadollat de sentit comú, aquest vident egregi que no creu en impossibles, abandona els atributs de la reialesa y esdevé segons ell, *persona simple del mon*, confirmant la lletra de N' Arnau d' Erill «perço que les metzines se prenen a les persones» y manant als familiars de ses filles que les trasladin de lloch de residencia (3): creyent en «donceles o persones encantades» que guarden tresors encantats en lo lloch de Montalvá y en altres llochs (4): reclamant al Merino de Çaragóça «los dientes de puerco que vos acomandamos por fazerlas garnir de plata» (5); y també es ell mateix qui, per posar la primera pedra d'una obra que's fa en lo Palau reyal de Barcelona, dona al mestre d'obres les instruccions que seguexen: «a xxvij dies del present mes passades dues ores e mija apres migdia e ans que no sien complides iij. ores e miga pot esser mesa la

(1) Arx. Cor. Aragó, R. 1582, fol. 65.

(2) Arx. Cor. Aragó, R. 1238, fol. 44.

(3) Arx. Cor. Aragó, R. 1128, fol. 179.

(4) Arx. Cor. Aragó, R. 1199, fol. 437.

(5) Arx. Cor. Aragó, R. 1234, fol. 27.

primera pedra en lo fundament de la dita obra. E si per aventura lo dit xxvij dia e dins les dites ores per qualque manera erets empatxat que nos pogues metre lendema que sera a xxvij dies per semblant manera e dins semblants ores pot esser mesa. E a xxix dies d'aquest matex mes dues ores ans del sol post e ans que no sia passada la dita ora axi matex pot esser mesa. E si huy a xv de Octubre o dema a xvj fos fet era semblantment bon dia. E daquest fet daqui avant noy cal a nos escriure cor aqui es Maestre Pere e Dalmau çes planes qui tota vegada daytals coses vos daran plena informacio» (1). En Dalmau ces Planes era un gran mestre en astrelabre.

Havía de tardar encara més d'una vintena d'anys a amonestar lo seu fill per lo de Na Bonanada, que ja trametia als seus missatgers en Cort de Roma aytals paraules:

«Lo Rey Darago.

Fem vos saber que nos havem començat de fer personalment la inquisició contra na violant muller qui fo del alt en Jacme de montpeller E trobam grans indicis contra ella e tals que per res no sa a lexar que mes avant noy anantem car segons que començat es presumim que ella ab sos mals sabers haia feta aucir lalta dona Constança Regina de Mallorques de bona memoria germana nostra Perqueus manam que per res si per lo papa vos era demanada la dita na violant no lali atorgassets car si culpable sera trobada volem en tot cas que daytal fet com aquest sia punida E per cosa al mon no volem que escap E aço volem que no mudets per nulla cosa Dada en perpenya sots nostre segell secret a. xxxj dia de huytubri En lany de la Nativitat de nostre senyor M. ccc. ij. *Rex Petrus*» (2).

Ab En Pere Çacosta s'assessora si es cert que Mestre Angel de Franchavila, «obra d'alquimia de guisa que dargent viu feu argent fi que tenen a cenrada, del qual argent axi fet fo feta despuys una taceta la qual vos havets. E ans mes dit lo dit Maestre March (*metge*) quel dit hom fa en la obra del argent ·/· pes sobre ccc. e del or ·/· sobre c. de les quals coses som fort marvellats» (3).

(1) Arx. Cor. Aragó, R. 1168, fol. 69.

(2) Arx. Cor. Aragó, R. 1138, fol. 78 g.

(3) Arx. Cor. Aragó, R. 1234, fol. 61 g.

Si axí pensa lo Rey En Pere, la seva nora Matha d'Armanyach escriu a la Comtessa d'Urgell: «sapiats cara tia que la vostra pedra quens donas nos ha fet molt de be e sapiats que som feta prenys de Nadal ença del qual prenyat vos havets part e del qual nos trobam ens sentim be...» (1). Ben segur que 's tractava d'una pedra com la «*pierre sainte qui ayde aux femmes a avoir enfant*» y que segons el n.º 617 del Inventari, existia en lo Tresor de Charles V, encastada en or, hont hi havia quatre perles, sis esmeragdes, dos balaigs y en lo revers un escut de França.

* *
* *

El Primogènit, fill del seu temps, apropantseli el jorn del matrimoni, fa consultar ab l'astrelabre En Dalmau ces Planes, de qui ja havem parlat, «quals dies e quants dels meses de Febrer Març e Abril serien bons a entrar la Duquessa en lo Principat de Catalunya e axi matex a fer bodes» (2). Els dies malestruchs el preocupaven, car comunica al majordom de l'Infanta sa filla «com hajam entes que la faes partir en dimarts dela Ciutat de Çaragoça vos manam éspressament que daqui adevant guardets be que no li façats pendre o començar cami en aquell dia ne en festa que sia de colre...» (3). Mullerat ab Violant de Bar vol que la nuvia entri «ab la gracia de Deu en Barchinona dimecres per lo mati car no volem que la primera vegada hi entre en dimarts» (4). Una recomanació semblant havia ja feta temps enrera al metge aragonès Mestre Johan Dordas parlantli de l'Infanta: «*queremos e mandamos que parta qualquiera dia convenient mas que non sea lunes nin martes*» (5). Y com es natural consulta el presagi de l'aparició a Tarragona d'una estela comada: «Mossen Johan [Janer] dalscuns dies aença ha hom vista daci una stella quis mostra ala matinada en les partides de levant ab fort gran coha e gran

(1) Arx. Cor. Aragó, R. 1811, fol. 81.

(2) Arx. Cor. Aragó, R. 1746, fol. 50.

(3) Arx. Cor. Aragó, R. 1657, fol. 21 g.

(4) Arx. Cor. Aragó, R. 1659, fol. 29.

(5) Arx. Cor. Aragó, R. 1744, fol. 136 g.

claror. E creen que daqui de barchinona e de moltes altres partides la veja hom en aquella matexa ora car gens hic ha vengudes de Valencia qui compten que dela Ciutat de Valencia la ha hom axi mateix vista On com molts se acorden que aço es senyal de cosa esdevenidora molt gran volem ens manam que sapiats ab maestre francesch eximeneç lo juhi que ell ne fa o na tet e aximateix e aço secretament aquell quen fa en Dalmau çaplana sens que la /}. Dells nou sapia del altre.....» (1).

No cal dir que sentia devoció per tot lo estrany y per tot lo irregular: ell vol saber si la cabra del Reyal de Valencia ha parit y si ha parit que 's lo que ha nascut per tal com la cabra estava sola separada ab cervos (2). Enterat qu'en lo Geronès «en un loch asats prop de Basquera apellat lampayas» hi ha un minyó de set anys al qui ja li surt la barba y qu'es tant forçut que alça de terra una bota de vi plena, o dues quarteres de forment, mana que s'enterin de qui es fill, del dia, mes y any que nasqué, els testimonis de son naxement y que li trametin (3). Lo metge quirúrgich Çagarriga qui's troba a París, te esment que una fadrina de deu anys toca l'orga y altres instruments y ho escriu al Rey; totseguit aquest li ordena que la contracti pera'servir en la cambra de la Reyna «car nos li farem respondre a ell (l'oncle de la noya) e a sa neboda dels gatges que responem a. j. dels nostres ministrers los quals vos sabets ja quins son» (4). Te ardit cert que en la cort del Cardenal de Bologna hi ha un fadrí de dotze anys tan lletrat que hagué disputa devant lo Papa y en la disputació vencé per lletres quatre doctors: saberho el Primogènit y encarregar al seu uxer Salvador dez Bosch, qui de pas pera París se trobava a Avinyó, que se'n enteri, fou tot hu (5). Y molts altres cassos se podrien aportar pera demostrar la seva curiositat per tot lo anormal.

(1) Arx. Cor. Aragó, R. 1665, fol. 38 g.

(2) Arx. Cor. Aragó, R. 1961, fol. 117.

(3) Arx. Cor. Aragó, R. 1964, fol. 148 g.

(4) Arx. Cor. Aragó, R. 1964, fol. 31.

(5) Arx. Cor. Aragó, R. 1737, fol. 26 g.

Si li plavia lo extraordinari, lo inverosímil l'esperonava, y escriu al Governador del Rósselló y Cerdanya: «entes havem que entre batges e ortola ses trobada una cama ab una cuxa de jagant que han tres asts de dart...» (1) y demana qu' encontinent li trametin, creyent ab plena consciencia en un gegant d'aquells que forjats per l'imaginació dels primers hòmens, s'han perpetuats en les tradicions dels pobles. Ab tota seguretat, si la cuxa existia, el gegant era una faula com l'esquelet d'aquell altre gegant, rey dels cimbris, batut per Marius y soterrat a l'espona del Rosa, que sino era, com digué Riolan, l'ossada d'un elefant, era la d'un mastodont, com afermà l'Academia de Ciencies de París.

Al seu gendre lo Comte de Foix li regala una testa del cervo de la Mort, dihentli que 'l llobater portador de la matexa li «còmptara la propietat de la dita testa del cervo» (2). Al Rey de Navarra li demana ab insistencia que li envihi un *galgo* fill d'una au que sab li han portat d'Anglaterra (3); y en altra lletra encarrega singularment que procurin trametreli ous del Cabralos pera fer l'experiencia «si d'aquells procehira algun ca segons vulgarment se diu» (4), ço es, el producte de la concepció d'un animal ovipar: esdevenir vivipar.

El Cabralos, que no se pas lo que deu ésser, en aquell temps devia formar part de la fauna mitològica, com el basilisch dels grechs, el serpent de mar, la sirena, el fènix, el tritó que sonaba el corn marí a la platxa portuguesa y l'hipocentaure tessalià que vegé la fantasia de Plini, sense faltarli el drach del Sigfried poetisat per la llegenda escandinava y el drach d'En Vinardell poetisat per la llegenda catalana y perpetuat en l'imposta dreita del portal de l'Inquisició o de Sant Ibo de la Seu nostrada.

Per cert que aquestes llegendes dels drachs se resembren tant, que demostren una vegada més que les llegendes com les supersticions, en sa majoria, són les matexes en tots

(1) Arx. Cor. Aragó, R. 1959, fol. 99.

(2) Arx. Cor. Aragó, R. 1964, fol. 111.

(3) Arx. Cor. Aragó, R. 1964, fol. 167 y 186.

(4) Arx. Cor. Aragó, R. 1960, fol. 147 g.

los pobles ab la variant de llur respectiva raça històrica, y es natural que axis sia. Unes y altres expressen sentiments humans, ab la sola diferencia que les llegendes són expressió de l'història intel·lectual y estètica de l'humanitat y no alteren la placidesa y la serenitat de l'ànima, mentres que les supersticions l'envolten de terrors y de misteris y fatalismes malalticos: vegis sino aquest judici de Deu que innova el nostre Príncep a sa muller y que fou celebrat a Vilafranca del Penedès:

«...Part açó sapiats molt cara companyona que huy ses esdevengut aci que /· hom ha mort un altre ab colp de punyal, e si be es dia feriat e solemne, tantost pus fo pres lo malfeytor ne manam reebre enquesta, de la qual mantinent volguem oir relació, presents los savis qui finalment conclogueren que per justicia nol podiem dampnar a mort, mas que los judicis eren tan violents que demá per lo matí podia esser covidat de turmens entant com en sa deposició negava expressament çó que molts li havien vist cometre; e nos, desijants brevitat de execucio quita, manam que fos assajat çó que moltes vegades havem oit dir. Es asaber, que sil omeyer es amenat devant lo mort per nafra o nafres, encara que sien exutes al hom fret, si esclaten o revenen en sanch, sintents e denotant per juhi de deu llur perpetrador; e jassia que hagués pus de vi hores que aquesta mort era feta e que la nafra fos del tot exuta, però de continent en la venguda del dit malfeytor quan fó prop lo mort, la nafra se obrí e brollá en sanch, per la qual cosa de que tots sen sien es marvellat e ho han tingut en miracle, nos lo havem fet penjar en forques noves llà on la mort ses feta....» (1). Les «vi hores que aquesta mort era feta», segons diu lo Rey, esvahexen tota idea d'hemostasia espontania, transitoria y momentania, deguda al síncope, y aquest acabat, represa de bell nou l'hemorragia ab els últims battechs del cor: fenomen que podria donar cert caràcter de realitat fisiològica a l'experiencia judicial.

La metexa rahó anterior impossibilita acceptar que *in extremis* vingués el desprendiment de coàguls o glevs obliterants o be la separació circumstancial dels llavis pre-

(1) Arx. Cor. Aragó, R. 1958, fol. 117.

viament juntats de la ferida o l'esllanegament de les contraccions arterials.

No trobantse una llògica explicació fisio-patològica, s'ha de creure que fou una falsetat que 'ls testimonis presencials trameteren al Rey ab mires més o menys interessades, car no's pot suposar que sofrissen una ilusió sensorial colectiva.

De cassos semblants de judici de Deu se'n parla en l'obra alemanya *De cruentatione cadaverum*, publicada a les acaballes del segle XVI.

Confirmant una vegada més lo ja dit y repetit, que les supersticions, en essència, són arreu idèntiques, aquesta ordalia era una planta que lo mateix brostava en les planes soleyades de Catalunya, com entre les boyres grises britàniques, com demunt les neus d'Escandinavia. En la cançó dels Nibelungs, estés l'assassinat Siegfried en lo llit de mort, Hagen, request pera que probi sa ignocència, s'apropa al cadàver y les ferides del hèroe difunt rajen novament.

Matheu Paris descriu com després de la mort d'Enrich II a Chinon, el seu fill Ricard va a veure les despulles: «*Quo superveniente confestim erupit sanguis ex naribus regis mortui: ac si indignaretur spiritus in adventu ejus qui ejusdem mortis causa esse credebatur, ut videretur sanguis clamare ad Deum*».

Brand explica qu'en lo Jutjat d'Hertford y en lo primer terç del segle XVII, se prengué la declaració de que certs pressupes assessins, havent estats requerits a tocar el cadàver, la dona occisa estengué lo dit anular tres vègades, dexant caure sang sobre l'herba.

Shakespeare també palesa aquesta ordalia situantla a mitjans de la quinzena centuria, encarnantla en personatges històrichs y en la segona escena del primer acte del Ricard III: Uns cavallers porten el cos del Rey Enrich VI dins una civera descoberta y envoltada de soldats ab alabardes; lady Anne viuda d'Eduard, príncep de Gales, fill d'Enrich VI, acompanya les despulles del Lancastre y al veure qu'entra Ricard, Duch de Gloster, germà del Rey Eduard IV, se li dirigeix exclamant: —Si't plau contemplar tes horribles malifetes, mira aquesta mostra dels teus atentats. Oh cavallers! Mireu, mireu! les ferides del difunt Enrich obren

llurs boques congelades y sagnen de bell nou. Avergonyeixte, avergonyeixte, fardell odiós de deformitats, car es ta presència qui fa brollar aquesta sang de venes fredes y buydes hont gota de sang no hi ha. Lo teu fet inhumà y innatural provoca aquest diluvi tan innatural. Oh Deu que aquesta sang has feta, venja la sua mort! Oh terra que aquesta sang has beguda, venja la sua mort! Oh cel, ab ton llamp fereix de mort l'assessí! Oh terra, óbrat y engoleixlo a l' instant igual com te beus la sang d'aquest bon rey que son braç règít per l' infern ha occís!—

*
* *

Y Johan lo Caçador creu en somnis y revelacions a mitges, car de tant en tant un raig de sol de bon sentit li destrí la boyra que l'entenebra. Quan lo Cisma d'Occident estava en son periode àlgid, pera convèncer a Pere III que papa Clement «es estat canonicament e ledesma elet e que ço del altre no es ne val res» sab que un ermità tingut per sant «sen metra en / gran foch en que tot hom en altra manera se cremaria si per divinal miracle no era e que si estorç lo dit senyor (Pere III) vulla esser obedient al dit Papa Clement e refusar en aquell cas laltre» (1). Però ben reflexionat, després li apareix el dubte en l'èxit del experiment y axí ho manifesta en altra lletra a Johan Janer, domèstich seu, al qual li havia comunicada l'ofrena del ermità: «...Del fet del hermita qui es encara aci vos notificam que ell está en son proposit pero es hi aquest dubte que si aquell ques metrie el foch se cremave serie gran aderreriament del fet del Papa Clement mas axi meteix gran avançament sin escapave» (2). Y acaba fentho consultar ab lo Cardenal d'Aragó: la proba no's devía portar a terme perque no se'n parlà més.

Reb una profecia d'Avinyó y fa preguntar a En Dalmau ces Planes «si les coses contengudes en la dita profecia en qual toquen temps passat son estades y en quant toquen

(1) Arx. Cor. Aragó, R. 1657, fol. 130.

(2) Arx. Cor. Aragó, R. 1658, fol. 5 g.

temps esdevenidor segons art d'astrologia poden o deuen esser» (1).

S'indigna ab les profecies del seu parent lo frare menor et l'infant En Pere d'Aragó, creyent d'una d'elles que són somnis (2) y s'enfada ab les de l'Eximeniç.

A l'infant Pere li diu: «volem sapiats que nos mercé de deu som axi leyal envers deu e envers lo mon e vertader crestià e catolich com altre qualsevol puxa esser e que creem axi com debem enço quel sant collegi antich diu e ordena dela catolica fe E no podem per res dar creença a prophetes que vuy sien ne a sompnis que facen ne a visions que hagen.....» (3) y acaba trencant les relacions referents aquest assumpto.

A Fra Francesch Eximeniç li escriu una lletra que li fa presentar per Mossèn Pere Dartés, al qual lo Rey ab aquest motiu endressa la següent lletra acompanyatoria:

«Lo Rey.

Mossen Pere Entes havem que maestre francesch ximeniz qui a vegades sentremet de lart de astronomia pronostica e diu que ans que no passara lany de Mcccc no haura algun Rey de cristians el mon sino tansolament Rey de frança e que tots los Realmes de cristians saul aquell seran comunes de la qual cosa som fort maraveyllats que ell vaticin aytals coses car nos pertanyen de semblant hom tan scient e religios com ell es e sino per tal com lo amam el havem en nostra afeccio nos hi proveiriem en altra manera. Perqueus manam que per virtut de la creença queus comanam ab altre letra nostra la qual dreçam al dit maestre francesch e tramatem a vos que la li presentets li digats que daciavant se abstenga de aytals paraules sino vol provocar nostra ira sobre si car verament noy dariem paciencia Esi peraventura ell se referma que axi ho trob per la dita art de astronomia plaurans e axi li ho deits de part nostra que venga a nos salvament e segura per ço que sapiam ons demostre les conclusions del judici quen fa segons la dita art jassia que sobre totes coses sia la Divinal providencia en la qual deu casun

(1) Arx. Cor. Aragó, R. 1746, fol. 12.

(2) Arx. Cor. Aragó, R. 1659, fol. 71.

(3) Arx. Cor. Aragó, R. 1656, fol. 13.

princep catolich segurament esperar. Dada en Leyda sots nostre segell secret a xvij de noembre del any M.ccclxxxj.
Rex Johannes.

fuit missa Pedro Dartes» (1).

Mestre Francesch li contesta y el Rey replica blancement y dolça:

«Lo Rey.

Mestre francesch una letra havem reebuda responsiva a una queus naviem tramesa e enteses les coses en la vostra letra contengudes Responem vos que james no fou intenció nostra ne donam creença que vos semblants coses haguessets dites ni divulgades car nou havets acostumat ne ho requer vostre orde Mas apres quens fou dit pertal com vos amam eus aportam bon voler axi com aquell que tenim per special servidor nostre vos en escrivim E havem haud gran pler dela bona escusacio que havets feta axi com nos pensavem que fariets perque noy cal venir ans romanits a tota vostra voluntat car nos vos havem per escusat de aço quen conteu en la dita vostra letra quel cardenal dalbana e frare Johan de Rochafort havien scrit a nostre pare aqui deus perdo com se devia seguir en aquest centenar quela monarchia se separave dela casa de Arago vos responem que be ha un any en larchiu nos trobam aço Empero noy havem dada nij donam fé ans tota vegada lo havem comanat e ho coman en les mans de deus e que el quen ordon asa volentat E aço mateix nos dix maestre Crexques que era strolech de casa nostra es entenia molt en judiciis e altres estrolechs sabensts nostra nativitat E tota vegada ho havem remes e ho remetem al voler de deu tota vegada que vos vullasets venir anos de present o per avant anos plau e lo havem per agradable. Dada en Villafrancha de penedes sots nostre segell secret a xij dies de Dehembre del any de nostre senyor mcccxcj.
Rex Johannes.

Dirigitur Magistro Francisco» (2).

Te conexement que una dona aragonesa viuda d'un tal Molina ha tingudes visions y vol *veder la muller e haber faula con ella personalmente por razon de las ditas visiones.*

(1) Arx. Cor. Aragó, R. 1962, fol. 3.

(2) Arx. Cor. Aragó, R. 1963, fol. 17.

En una visita que feren als Reys en embaxada, l'ermità fra Pere Selva y el sots Prior de Montserrat, pera tractar moltes y diverses coses tocants lo Monastir, aquets los mostraren una lletra que fra Pere rebé del Prior, innovantli que un Prebere fort devot, apellat Pere Alarig, «lo qual es poblat a Sent Peré pescador», havia escrit un llibre de les revelacions tingudes referents a l'expedició reyal a Cerdènya. N'hi havia prou ab aquest ardit pera que 'l Rey Johan de continent demanés per lletra al Prior la tramesa del Prebere y, sino podia ser, la del llibre. Y pèr si 'l capellà hagués ja fet via dret a la seva terra, te la precaució de demanarho també al Bisbe de Gerona (1).

Sempre en fet de visions, revelacions y profecies, se li observa un estira y afluxa, un volguer y doldre, demostratiu del mancamment de ferma convicció, acabant, la major part de les vegades, per decantarse del costat de la credulitat.

Els astròlechs són els seus grans auxiliars y coadjutors y fa interrogar els astres sobre qualque acontexement important, com la celebració del seu matrimoni y el naxement d'un fill. Espera l'arribada de Violant de Bar, sa terça muller y prega a Juce, juheu d'Osca y de la casa reyal, que vagi a la cort ab l'astrelabi y els seus quadrants, el de Percet y el corsari y els llibres d'astrologia y tot quant sia necessari a son art.

Plana una epidemia damunt Perpinyà y en los pobles circumvehins y com de costum vol saber el Primogènit «en quin cas o de baxament o de pujament hi son car diverses relacions ne havem de dia en dia E aximatex com hi va en lo ple e en lo minvant dela luna e quants ni moren per aquest mal e sin hi guarexen e semblantment de totes les circumstancies daquesta pestilencia axicom hi occorreran e sesdevindran...» Aquesta lletra l'adresa al seu íntim Mossèn Ramón de Perellós (2).

Sofrent d'un greu accident de febre, al ensemps que sollicita Mestre Colteller, també vol el físich juheu Jucef

(1) Arx. Cor. Aragó, R. 1964, fol. 45 g. y 46.

(2) Arx. Cor. Aragó, R. 1669, fol. 45 g.

Avenarduc, qui deu portar ab sí l'astrolabi y els llibres d'astrologia per recomanació expressa del egregi malalt. Y quan també per necessitat de la sua persona demana a Mestre Tresbens que vagi a Valencia, li ordena «que vinent de continent a nos aportets ab vos tots los librés vostres a avos necessaris axi en Astrologia com en fisica e que per res no triguets sins desijats servir ne complaure»: pera aportar aquésts llibres mana que li lloguin una adzembra (1).

Al rebre una profecia d'Avinyó, sobre coses passades y esdevenidores, fa preguntar a En Dalmau ces Planes «si les coses contengudes en la dita profecia en quant toquen temps passat son estades y en quant toquen temps esdevenidor segons art de astrologia poden o deuen esser».

L'estiu de l'any de la Nativitat de Nostre Senyor 1387, els correus y missatgers y l'escarçella diplomàtica, divulgaren per la Cort aragonesa la presencia en la ciutat dels papes d'un notabilíssim astròlech extranger. En converses y tertulies de tinell se recontaven els seus prodigis y no s'escatimaven els elogis a la seva ciencia; y el Rey, llavors convalescent de la greu malaltia, esperonat per les lloances que'n sentia fer, volgué saberho del cert y demanà noticies a un seu Prelat qui's trobava en la Cort pontificia.

«Lo Rey.

Bisbe Segons quens es estat dit vos havets noticia de un maestre astrolech alamaney apellat Reymaróem qui esta a Avinyo prop lo Carme E per tal car li donen alguns gran laor de sa suficiencia en la art de Astrologia volriem ne haver vostra informacio Perqueus pregam quens en escricats clarament ço quen sabets de guisa que mils puxam saber son fonament quiny es e la pratica semblantment aytant com vos ne sapiats car placer nos en farets Dada en Barchinona sots nostre segell secret a xxv dies dagost del any Mccclxxxvij» (2).

No hi ha adressa, però devia tractarse del Bisbe d'Elna, com se desprèn de la següent lletra que tramet a Mestre Francesch Conill per no trobarse a Avinyó l'esmentat Prelat:

(1) Arx. Cor. Aragó, R. 1739, fol. 44.

(2) Arx. Cor. Aragó, R. 1751, fol. 107.

«...Pero en vostra partença e venguda no tardets per alguns altres afers Mas amenats ab vos aqueix maestre Astrolech car jassia quel bisbe deuna no sia aci e per conseguint no haiam poguda haver sa informació empero nos per altres persones dignes de fe havem sabut que la suficiència del dit maestre es molta E perço li escrivim nos ab altra letra que venga ab vos car nos li farem tal remuneració del servey quens farà e de sos treballs que sen deura tenir raonablement per pagat...» (1).

Un mes després, excusant la visita de Mestre Conill per malaltia, afegeix: «havem plaser quan havets trames a Rey-mar astrolech la letra que nos li enviavem...» (2).

L'alemany accedí al prech del Rey novell, acceptant ésser domèstich de la seva casa, car veyem que Johan I recomana al seu germà y a En Guillem Ramón de Montcada y a *Pero Maça de Liçana* «maestre Raymar Ohem estrolech de casa nostra» (3).

També hi debia haver un bon mestre d'astrelabi a Montpeller, perque demana a En Pere Bugarra, mercader català en aquella ciutat provençal, «tots los novells que haiats e tot ço que aqueix estelabre diu que sia de recomptar» (4).

A En Francesch Sagarriga, oficial seu a Mallorquès: «Be creem quels dos estrelaus de queus havem diverses vegades escrit sien al jorn de vuy acabats o almenys la ·j· Perque volem eus pregam que si ab dosos ho son los nos trametats ensemps ab lalfagani e ab lur lectura per lo primer home aqui fiar los pugats» (5).

Axí mateix tramet En Janer a «an Bernat dez pla maestre de aleroges que prestament acab lastrolau e lorari quens fa e mantinent que acabat sia vos scrivits nos en car nos li farem pagar ço que costara E si noy ha començat encara fets li començar e acabar ho totes altres obres lexades» (6). Per lo preu d'aquell ne pagà 50 florins (7).

(1) Arx. Cor. Aragó, R. 1751, fol. 107.

(2) Arx. Cor. Aragó, R. 1751, fol. 126 g.

(3) Arx. Cor. Aragó, R. 1964, fol. 154.

(4) Arx. Cor. Aragó, R. 1657, fol. 110.

(5) Arx. Cor. Aragó, R. 1663, fol. 60.

(6) Arx. Cor. Aragó, R. 1671, fol. 39.

(7) Arx. Cor. Aragó, R. 1667, fol. 124 g.

L'afició que tenia a l'Astrologia feu que n'apregués, car ell en una carta al seu pare li fa saber que li tramet mestre Bartomeu Tresbens qui li ha dites «algunes paraules tocants vos e mi e tots los Regnes vostres de les quals ell havia parlat ab vos en Barcelona e aquelles troba per sciencia destrologia e com jo no me entena segons que vos senyor sabets en aquella e vos les sabets...» (1). Y passen anys y ja pot advertir al mestre cirurgià d'Avinyó, En Jacme Jacer, al demanarli desde Sant Feliu de Llobregat un astrelabi: «com nos nos entenam en aquell» (2) y també ho adverteix a Mossèn Ramón Alamany parlantli dels tetillers de Çaragoça.

D'aytals aparells n'hi havien de bons y de dolents com ens ho indica al palesar que 'l del Mestre d'Avinyó «nol havem mester car nos ne havem hauts aci prou de bons e bells e ben fins e de vertaders» (3).

Eren obgetes de luxe y a Mallorques n'obraven d'argent daurat y esmaltat. Johan I regala al Comte de Foix «un strelau, un mapamundi e unes orës darena e un almanach de tres anys E ab aço (li diu) porets saber cascun dia e cascuna nit quina ora sera posat que sia clar o scur e lo sol e la luna e les planetes cascun dia en quin signe son» (4).

L'astrolabi es un dels utensilis habituals del seu menatge com el tauler d'escachs y els instruments dels ministrers. Y no obstant, dejuna y freqüenta els sagraments y porta presentalles y ofrenes als santuaris que són obgete de la seva devoció predilecte y nombra tribunals de teòlechs y metges pera triar els llibres hebraychs procedents de l'aljama de Valencia, «els que sien tals que segons nostra ley cristiana se pusquen sostenir a una part metats e tots los altres qui sien contraris ala dita ley a altre part» (5). Y procura que Maria Saco, monja o beguina o devota, qui devia tenir fama de santa a Barcelona, pregui fervorosament a Deu per la sanitat de l'esposada Joana de Valois greument malalta en la ciutat de Beziers (6).

(1) Arx. Cor. Aragó, R. 1742, fol. 7.

(2) Arx. Cor. Aragó, R. 1746, fol. 130.

(3) Arx. Cor. Aragó, R. 1660, fol. 56.

(4) Arx. Cor. Aragó, R. 1961, fol. 8 p.

(5) Arx. Cor. Aragó, R. 1964, fol. 15.

(6) Arx. Cor. Aragó, R. 1735, fol. 49.

*
* * *

En les trasmutacions metàliques hi creya a mitges y recelava d'alguns alquimiayres embaucadors y per lo mateix advertia desconfiat quan li recomanaren el Bisbe de *Ciudad Rodrigo*: «pero guardats que no siats decebut axí com son estats molts per les diverses e sobtills maneres que tenen en semblants coses» (1).

Malgrat els recels, lo cor se n'hi anava:

«Lo Primogenit.

Veçcomte mossen Guerau de queralt nòs ha trames un trocet d'argent e diu que ell sap com se fa parque sia bo e fi Pero nos lo farem aci provar Perque volem que vos aqui li demanets com se fa e queu sapiats tot e quant saber ne puxats E tenits hi en saberho totes aquelles millors maneres que porets Dada en Gerona sots nostre segell secret a xviii de març del any mil cccclxxx Cinch. Primogenit.

Al noble e amat Conseller e Camarlench nostre lo veçcomte de Roda» (2).

Ab l'escusa que's ell a qui pertany per regalía castigar a dos alquimiayres qui tenen dos esperits familiars en dues ampolles y ademés llibres d'alquimia, quals alquimiayres havia presos En Artal d'Alagón en son lloch de Sástago, els hi reclama, ordenant que 'ls entregui al Batlle general del Regne d'Aragó, que exercia jurisdicció delegada com oficial reyal y aquest s'encarregarà de trametre 'ls a Valencia (3). Lo que volia el Rey era veure 'ls y parlarlos, car l'interessava més l'ofici qu'el delict e disfreçava la cobejança ab l'excusa del manteniment del prestigi de l'autoritat reyal.

Com també enterat que a Perpinyà hi ha un clergue qui te llibres de nigromancia, ordena al Governador del Rosselló y Cerdanya que «com pus secretament porets anets a casa del dit cappella e prenets los dits llibres e totes altres escriptures fahents o tocants la dita materia e ab lo dit cappella ensemps trametets nos ho per feel guarda per tal

(1) Arx. Cor. Aragó, R. 1958, fol. 188.

(2) Arx. Cor. Aragó, R. 1749, fol. 79 g.

(3) Arx. Cor. Aragó, R. 1964, fol. 11 g.

que nos puxam haver informació e saber les coses dessus dites» (1).

A uns fetillers de Çaragoça no vol que 'ls absolguin ni 'ls condemnin qu'ell no ho diga y mana que no sien cremats els llibres, figures, caractes y tot quant los servia pera fer llurs fetilleries, ans al contrari, que totes exes coses sien conservades y guardades (2). Y ab la matexa ploma y ab la matexa data que axò ordenava al Merino de Çaragoça, escrivia a Mossèn Ramon Alamany de Cervelló la lletra que transcrivim íntegra atenent son interès:

«Lo Rey Daragó:

Mossen Ramon Alamany. Secretament vos fem saber que dalguns dies a ençá son estats trobats e preses a Çaragoça alguns mals homens segons ques diu usants de fetilleries divinations e invocacions de sperits e diverses libres de aquestes arts. Item algunes caxes plenes de libres axi de astrologia com de les dites arts e ampolletes e capcetes ab enguents e pels motles de fust e daram de diverses figures, caractes e figures de cera fetes en los dits motles e entre les altres coses hi ha .j. cap dargent del pits amunt ab corona Reyal. E per tal com en los dies passats nos havem hauda gran dolor de cap dela qual pero merce de deu som guarits, ens sentim be han hauda sospita alguns de nostres oficials qui lla son que aquella dolor no pervengués daytals males obres e per justicia nos hi manam procehir de guisa quels culpables sien punits segons ques pertany. Mas ens que sia nos quins entenem queacom en astrologia volgem que per aquella art lo prior del qual nos havets escrit que tant si entén, nos tés .j. anell o. ij., per los quals precedent la gracia divinal fossem segurs de totes metzines e fetilleries e altres males obres damunt dites car nos som certs que per art dastrologia aytals anells se poden fer. Perqueus manam que no faent menció deles circumstancies dessusdites sino en aquella pus cuberta manera que porets li digats que nos desijam fort haver dels dits anells e quén faça per anos e per a nostra molt cara Companyona la Reyna. E fets quels haïam con abans puxats car gran

(1) Arx. Cor. Aragó, R. 1959, fol. 59 g.

(2) Arx. Cor. Aragó, R. 1873, fol. 72.

plaser ne haurem. Dada, en Gerona sots nostre segell secret a xix dies de juny del any M. ccclxxxx *Rex Johannes*.

Dirigitur Raymundo Alamanu de cervilione (1).

Tot just pres possessorí de la Corona aragonesa, Johan I caygué malalt de greu malaltia ignota. La desconexença d'aquesta pels metges; sugerí a la Reyna l'idea del malefici. Semblant sugestió en Violant de Bar no ha de sorprendre, car ella respirava a pleret l'ambient d'època compost de ciències secretes, nigromancia, conjurs y exorcismes y des de sa infantesa ja hi venia predisposada per la Crònica verbal de la Casa de França; més d'una vegada hauria sentit racontar en son payral los processos dels Templers y d'En Robert d'Artois y los dels infortunats lo Bisbe Guichard de Troyes y N'Enguerrand de Marigny. Lo cert es que ordenà als seus oficials la presó de la viuda de Pere III Sibilía de Fortià, En Saragoci de Mallorca y d'En Pontons cavalleriç d'aquella, inculpats d'haver maleficiat lo senyor Rey per construccions y sortilegis (2).

A un tal «Monet Ros qui allegá quel diable li ha fet dir ço que ha retret a frare Francesch», el Primogènit ordena al noble Antoni de Puigalt que l'«estregats moderadament de guisa quen puxats haver la veritat de sa boca E fets ho com pus secretament porets presents tan solament lo batle del loch on ho farets e son assessor. E si per aventura no ho vol dir per los dits turments moderats axi com dit es volem quel remetats ab lo proces que fet ne haurets al portant nostres veus en los Comdats de Rossello e de Cerdanya quil tinga pres...» (3).

No havien passats tres mesos d'aquesta disposició que fa a mans del Veguer de Barcelona y del Vallès la següent lletra:

«Lo primogenit.

Veguer Algunes coses havem oides novellament per relacio de molts deles quals som meravellats com importen en si mes vanitat de faules que alguna certitud de veritat. E aço deim dalgunes esclaves tartres que vós tenits preses

(1) Arx. Cor. Aragó, R. 1873, fol. 72.

(2) Arx. Cor. Aragó, R. 2056, fol. 97 g. y 98.

(3) Arx. Cor. Aragó, R. 1671, fol. 57 g.

per diverses encantaments malefics e arts e costumes contraries a natura de que son inculpades d-les quals coses com vullam saber ço quin sia ver Manam vos espressament e de certa sciencia que encontinent nos trametats trasllat clos e segellat del proces daquen fet devant vos e de lurs deposicions si rebudes les havets sino que les reebats encontinent mijançant una persona o dues qui entenen be lur lenguatge E en lendemig no proceiscats a donar les mort fins que nos vista la informacio damunt dita vos en haiam rescrita nostra entencio Data en Vich sots nostre segell secret a xij de octubre del any Mil. ccc. lxxxv. *Primogenitus*» (1).

A dos moros de la Vall d'Almonacid, un d'ells astròlech y metge, professions que'n l'edat mitja se troben moltes vegades abessonades, els exposa les condicions a que s'han de sotmetre pera cercar qualsevulla «tesor encantat o antigament amagat» que's trobi en la terra o senyoria del senyor Rey En Pere (2). El qual, nou anys passats, concedia el mateix privilegi a N' Arnau Ballester pera «cavar e cercar o fer cavar e cercar en tots los dits lochs e partides tots tresors daur e dargent e altres qualsevol axi monedats com a monedar vullés sien encantats o desencantats suposats ligats o amagats e totes perles e altres qualsevol peres precioses» (3).

No comprench a que fa referença quan parla d'emprentes daries, però tal com ho diu y donada la procedencia, tot fa creure que devia tractarse de quelcom pera guarir la migranya.

«Axi mateix vos fem saber que les enprentes daries poral cap les quals nos dona en Dalmau planes strelabe del senyor Rey havem totes perdudes e dades perque volem eus manam que de continent anets al dit Dalmau e haiats quantes haver puxats deles dites enprentes e pagats lis le e iverçosament les nos trametet car nos les havem ops tantost per causa» (4).

Tampoch m'ha sigut possible esbrinar si era que Mestre Johan Dalzem devia prepararli algún remey o metzina

(1) Arx. Cor. Aragó, R. 1671, fol. 66.

(2) Arx. Cor. Aragó, R. 1740, fol. 52.

(3) Arx. Cor. Aragó, R. 942, fol. 174 g.

(4) Arx. Cor. Aragó, R. 1742, fol. 67.

o amulet o antídol, quan li diu que ja sab te «compliment de la erba pera la obra que per nos fets» (1).

Terrény abonat pera que hi germini tota lley de preocupacions, no sent cap predilecció y a totes dona compliment y tributa pleitesía: als seus sogres los Duchs de Bar, els envía sengles lletres dihentlos hi que ha «entes que en Alamanya ha vengut dies ha un hom quis apella Maestre Bernart qui te fort gran stat e fa moltes e grans maravelles e fa sa aturada en la Ciutat de Trebes o de Mayença preguntvos car pare (o mare) quens en scrivats lo fet de la veritat largament si es ver o no e que es dell ne de sos afers con en moltes e diverses maneres se compte» (2). Sabedor que la sua filla l'Infanta Johana dormia ab dames del seu servey s'apressa a escriure al majordom: «Havem entes que algunes daquexes dones antigues jahen ab la dita Infanta en un lit la qual cosa no volem com be sabets vos que la conversacio tan presta deles persones velles no es sana ni profitosa als jovens E en cas que alguna persona dorma ab ella volem quey dorma Marquesa de Santa pau e no altra alcuna...» (3). Y pera que res no hi falti recomana a En Pere Dartés de Valencia que s'enteri ab la llevadora reyal Na Bonanada «quis deu entendre en aytals coses que seria bo a empenyar pus no fos cosa forts nos ho fariem metre en esprou fort volenters» (4).

*
* *

En aquell temps que l'paludisme era senyor y mestre, els anells bons a terçana s'usaven ab gran fe y eren recercats y sollicitats de llurs possehidors ab insistencia. Johan I també n tenia, axò no cal dirho. Mitjançant la Duquessa Matha d'Armanyach qui era a Barcelona, el dexà a la seva germana la Comtessa d'Ampuries y als pochos dies li reclama des de Valencia, puix te ferma confiança qu'el malalt es ja ben guarit y hi ha molta gent que demana l'anell (5). Passats

(1) Arx. Cor. Aragó, R. 1739, fol. 25 g.

(2) Arx. Cor. Aragó, R. 1750, fol. 89 g.

(3) Arx. Cor. Aragó, R. 1663, fol. 43.

(4) Arx. Cor. Aragó, R. 1659, fol. 138.

(5) Arx. Cor. Aragó, R. 1740, fol. 28.

quatre anys y trobantse el Primogènit a Gerona tramet altra vegada a la Comtessa d'Ampúries, ab les degudes instruccions, «lanell nostre que demanats per raho de la terçana que don Johan fill vostra ha lo qual es mester que sie ben guardat e quel nos remetats per alcun hom de recaptè tantost queus hagè servit lo dit anell deu esser mes en la .j. dit de la ma dreita del pacient dient .j. pater noster e una ave maria .j. poch enans que la febra li vengia e axò entemps de tres accessions si tant dura e puys non han gens» (1).

Passen dues anyades y l'anell torna a fer la visita a Ampúries, llavors desde Perpinyà, car Don Johan (d'Ampúries), de bell nou, patia de terçana; però la Comtessa se'l reté y al cap d'un any es reclamat pel seu germà l'anell que «en lany prop passat estants nos en Perpenya nos a emprés queus prestassem a obs dun vostre fill car nebot nostre» (2).

Després devia possehirne algún altre, perque aquell pera l'èxit terapèutich, necessitava, com indica el mateix príncep a la sua germana, l'adjutori de l'oració; mentres que a n'En Pere Dartés li fa avinent que ha tingut «gran plaer dela virtut della pedra que ha guarit dela terçana an Gálceran de Centellas E volem que sapiats que la nostra pedra guareix de terçana quartana e febre e aço es provat sens dir la oracio ne res» (3).

Era també pera guarir el paludisme l'anell que li feya el juheu Avenarduc? (4).

La litoterapia no sols havia precedida la quinina com antifebrífuga, sino que contribuia al misteri sublim de la fecundació, com ho demostra la pedra que la Comtessa d'Urgell regalà a la Duquesa de Gerona y contribuia a la terapèutica oftalmològica, com el safir que curà la conjuntivitis de Matha d'Armanyach (5).

En Pere Ça Costa tramet al Rey tres anells de coral qu'ell mateix debia obrar, car Johan I al acusar rebut li diu

(1) Arx. Cor. Aragó, R. 1744, fol. 8 g.

(2) Arx. Cor. Aragó, R. 1659, fol. 21 g.

(3) Arx. Cor. Aragó, R. 1774, fol. 41.

(4) Arx. Cor. Aragó, R. 1251, fol. 85.

(5) Arx. Cor. Aragó, R. 1811, fol. 63.

que no cal que 'n fassi més perquè ab los tres ne te prou (1). El coral s'aplicava al tractament de l'hidrofòbia y la migranya. Acaba el Rey la lletra esmentada manant a En Ça Costa «quens enviets una pedra de gall o de capó. E enviat lans de continent».

Ademés he trobades lletres, una fent referença a la pedra dels lleons que regala a sa muller (2) y altres a les pedres que 's fan en les vexiques dels porchs seglars y que les hi proporcionava lo seu cosí el Bisbe de València: «Nos havem gran necessitat haver deles pedres ques fan en les vexigues dels porcs seglars perquè cosi car vos pregam que per persona certa nos en trametats una o dues al pus tòst que porets» (3). Aquesta lletra porta la data de 7 de Setembre de l'any 1376 y el 12 d'Octubre del mateix any li escriu de bell nou: «Car cosi estants nos la darrera vegada en la Ciutat de València nos donas vos una pedra daquelles ques fan en les vexigues dels porchs seglars E cor no la puxam trobar e hajam necessitat de haverne Pertant cosi car vos pregam quens trametats una de les dites pedres per lo feel uxer nostre darmes en Jacme Castellá» (4). Ab tota següretat que aquestes concrecions formaven part de la profilaxis o terapèutica migevals en lo capítol de les litiasis vexicals y úriques.

Y apropòsit de litiasis: al seu cunyat lo Rey de Castella, qui pateix de «mal de las yjades», li escriu contestant a una seva petició: «vos embiamos luego el dito fisigo (qui no es altre qu' En Guillem Thomas curandero de Martorell) en sembla con el fiel secretario nuestro Pedro de beviure el qual por otros aferes muy necessarios a vos trametemos por el dito nuestro secretario vos embiamos duas de las dietas sortillas e ell vos informara en qual manera les havedes atrayer» (5).

-
- (1) Arx. Cor. Aragó, R. 1956, fol. 185.
 (2) Arx. Cor. Aragó, R. 1662, fol. 1.
 (3) Arx. Cor. Aragó, R. 1743, fol. 118 g.
 (4) Arx. Cor. Aragó, R. 1743, fol. 128.
 (5) Arx. Cor. Aragó, R. 1663, fol. 49 g.

*
* *

Entremig les diverses magies qu'en lo segle XIV conservaren dignament l'integritat de llur prestigi: iniciacions, antidots y medicaments fantàstichs, somnis trascendentals, adivinacions, presentiments y encantaries, sobressurtia ab impertinent ardidesa, gallejant ensuperbit y rumbejant com elles historiada armoria d'ancestral llinatge oriental; el medicament excels, l'antidot magne, la banya d'unicorn. ¿No s'havia de sentir orgullosa, si en aquells temps en los quals, ja sia per odis personals, ja sia com expedient polítich o diplomàtich, l'intent d'occiure per tòxich sovintejava y ella, la banya d'unicorn, per sí sola, en concepte de tothòm, constituia la millor guardia pretoriana de Papes y Reys, Prínceps y Nobles?

Johan I, conexedor de les seves virtuts, ne parla ab unció devota, ab convicció d'illuminat, y la sollicita ab perseverancia, prevalentse pera obtenirla, del prech, del manament, del soborn, del engany y recercantla allà hont sab que's troba, tot ho remou, tot ho alçaprema pera pendre'n possessori. Y quan la te en son poder no se la guarda cobdiciosament com l'avar guarda gelós los seus cabals; ell, altruista, encar que sia pesantla ab trabuquet per sa poca abundor, la reparteix com pa benehit, graciosament y generosa, essent penyora de gran afecció el donarla y objecte de pregón agraument el rébrela.

En la Sèu de Lleyda, dintre la capella d'En Not de Montcada, el Primogènit sab que n'havia haguda una y sens perdre temps ho pregunta al seu uxer y al Bisbe de Lleyda.

La lletra que des de Gerona dirigeix al Prelat es notable, car en ella declara el Príncep una propietat de la banya d'unicorn no manifestada en cap altre document: «Nos havem entes que banya de unicorn es daytal virtut que dona prenys quen tenga ab si nos pot de son prenyat afollar. E cor som certs que na una en la capella quel noble en not de Moncada ça enrera feu fer en la seu de Leyda Pertant vos pregam que aquellans façats haver Cor nos si paga o satisfaccio hi es necessaria lan farem volenterosament aytal com

vos ordenarets» (1). Dona trasllat d'aquesta misiva a En Johan Gener pera que al presentarla recabi del Bisbe «aytal letra com a haver la dita banya sia necessaria» (2).

De Lleyda li fan avinent que a la Sèu no s'hi trôba, ja que l'havia posseïda el Comte d'Urgell, y llavors escriu al seu cosí reclamantla, car la ha «gran mester tota o ço quen hajats» (3); y pera més seguretat també envia la lletra a En Johan Gener, qui al ferla a mans del Comte podrà, com ab lo Prelat, reforçar la petició qu'inclou (4). El d'Urgell, sia per recança o per no concedir importancia al assumpto, no s' desprenia de lo que Johan I considerava preuat joyell, veyentse obligat aquest a reiterar la demanda: «Diverses vegades vos havem escrit de la banya del unicorn que sabets E cor la hajam molt necessaria vosen tornam escriure preguntvos cosí car que lans trametats faen liurar aquella an Johan gener» (5). Sortosament el prech fou exaudit passant la banya d'unicorn a ésser propietat del Primogènit, qui, agraït a tanta generositat y obediencia, ne feu estotjar un trocet trametentla al Comte (6).

Mentres gestionava l'obtenció de l'antigua banya de la capella lleydarana, ab son peculiar eclecticisme vol que'l familiar predilecte, En Johan Gener, junt ab la banya d'unicorn que demana, li portí sengles creus similars a una del Rey En Pere pera tenirles ell y sa esposa cascu al capsal del llit y ademés altres dues creus en pergami pera que «cascu en port en son reliquiari ab si mateix» (7).

L'obsessió no'l dexava axí com axí. Estant atrafegat ab la preparació de la host per si convenia rependre la lluyta contra lo Duch d'Anjou, te conexença per En Bernat de Penavera que a Gènova (8) s'enagenava un troç de banya d'unicorn; immediatament li ordena que la compri «en tot cas per lo preu en la dita vostra letra contengut e que lans

(1) Arx. Cor. Aragó, R. 1743, fol. 189.

(2) Arx. Cor. Aragó, R. 1743, fol. 189.

(3) Arx. Cor. Aragó, R. 1744, fol. 14 g.

(4) Arx. Cor. Aragó, R. 1744, fol. 14.

(5) Arx. Cor. Aragó, R. 1744, fol. 34 g.

(6) Arx. Cor. Aragó, R. 1744, fol. 86.

(7) Arx. Cor. Aragó, R. 1744, fol. 2.

(8) Arx. Cor. Aragó, R. 1744, fol. 77.

aportets quan venrets» (1). Aquesta lletra l'enviaren a En Pere Guillem Català, el qual, trobantse a Avinyó, devia remètrala a Gènova, mitjançant algún mercader dels que hi sovintejaven llurs viatges.

Considerada com un tresor per les seves virtuts extraordinaries, la banya d'unicorn algunes vegades per part dels seus benaventurats posseïdors fou objecte, ja sia com última voluntat y en vida com penyora d'agrahiment per deslliurança, sanïtat, victòria, paternitat, etc., de dexes pietoses a santuaris, ermitatges y altres devotes, en los quals devien estimarla molt més que una llantia de Damasch o un esmalt de Limoges y quasi tant com una reliquia santa.

Los monastirs de Pedralbes y de Roncesvalles, que tenien gran predicament en ses respectives nacions, n'eren guardadors de sengles banyes d'unicorn y Johan I al saberho treballà de ferm pera copsarles, sobretot la de Navarra, car la obtenció de la del monastir de Pedralbes fou més planera per estar íntimament lligat aquell Cenobi ab la casa reyal d'Aragó.

Pera conquerir la de Roncesvalles, aprofità l'avinentesa de romandre accidentalment en terres de Navarra En Rocabertí, al qual recomanà procurés associar el Rey a les seves gestions, però sense donarli a entendre la propietat de la banya d'unicorn sollicitada, ni tampoch dirli pera qui la volia:

«Lo primogenit.

Veçcomte Entes havem que a Roncesvalls qui es Monestir de Navarra ha una banya d'unicorn la propietat dela qual vos sabets be Perçous pregam com pus-afectuosament podem que vos façats en totes maneres que hajats la dita banya metent hi lo Rey de Navarra si obs sera donantli a entendre que vos la havets obs pero no entena la sua propietat ne per aqui la volets E fets en tota guisa que la hajats e la aportets a nos e nos fer vos nem bona part E en cas que vos fossets partit de Navarra trametets .j. escuder vostre e quen sapia be fer que aport ab si la dita banya car gran plaer nos ne farets e no romanga per res que la dita banya

(1) Arx. Cor. Aragó, R. 1744, fol. 77 g.

no aportets Dada en Gerona sots nostre segell secret a xxvij de Juliol del any m ccclxxvij. *Primogenitus*» (1).

Aquesta lletra ensemps ab un' altra pera 'l Comte d'Urgell, curiosíssima, les envià el Primogènit a Barcelona pera que 'l Protonotari les trametés a ses respectives adresses (2).

Les gestions d' En Rocabertí fracassaren; no obstant, l'any següent encara el Primogènit cobejava l'adquisició de la banya de Roncesvalles. Llavors, prescindint de dissimulacions y de disfrees, abandonant el misteri, ab lo cor obert de pinta en ample, se dirigeix directament al Rey de Navarra pera que l'obtinga mitjançant l'autoritat reyal:

«Rey cormano. por necesidad de nuestra persona havemos mester entre otras cosas una banya de unicornio E havemos entendido que en Ronças valles ha una. Porque vos rogamos caro cormano que nos querades enviar con el fiel Cavalleriço nuestro Gilabert de rexach portador dela present ladita banya como nos el dito Gilabert enviemos a vos porla dita razón E sobre aquesto vos rogamos que creades al dito Gilabert de lo que vos dira de nuestra part...» (3).

El procediment de la sinceritat no reexí, restant ab lo desig Johan I y romanent la banya en lo monastir; llavors arribà a Barcelona una missatgeria del Prior de Roncesvalles pera 'l Primogènit. Es molt natural que aquest aprofités l'oportunitat pera demanar la banya d'unicorn y també es natural que 'ls missatgers li responguessin que aytal concessió no era afer seu, sino del Prior y monjos. Aquesta resposta motivà una lletra de Johan I oferint al Prior y monastir una almoyna de cinquanta florins a barates de la banya (4). Més endevant, el Vescomte de Castellbò, per delegació del Duch de Gerona, devia abonarne la quantitat necessaria (5) y després d'ell, En Monet de Bages, oferia per la banya lo que demanessin el Prior y els monjos y en cas que no volguessin despendressen, lo que no creya el Primogènit per-

(1) Arx. Cor. Aragó, R. 1744, fol. 46.

(2) Arx. Cor. Aragó, R. 1744, fol. 46.

(3) Arx. Cor. Aragó, R. 1744, fol. 146.

(4) Arx. Cor. Aragó, R. 1657, fol. 11 g.

(5) Arx. Cor. Aragó, R. 1657, fol. 66.

que a ells no 'ls aprofitava (1), que la posin a ma del Rey (2). Encara no havia passat un mes que 'l Príncep reiterà l'encàrrech a En Monet de Bages (3), car la seva constancia, tractantse de la banya d'unicorn, estava a proba de desenganys.

Molts anys després, essent ja Rey Johan I, sapigué qu' En Bernat de Penavera, llavors Tresorer reyal, qui també era devot de la banya maravellosa, ne tenia en son poder. Com de consuetut, la banya fou sollicitada (4), sense que 'l Tresorer, qui moria a Barcelona boy al mateix temps que 's feya la demanda, pogués complaure el Sobirà. Però la mort no atuí la voluntat del egregi sollicitant, que ordena al seu Vicari de la Ciutat Comtal: «prengats a ma vostra un ciulet, quel dit Bernat tenia del cap de la bana del unicorn e un troç dela dita bana e quens ho trametats car nos satisfarem al hereu del dit bernat per raho de la dita bana e ciulet en tal manera quen sera content» (5).

A Xipre hi ha una banya o fragments d'ella y prega al Vescomte de Roda que hi fa un viatge «que quant quey siats nos procurets en totes maneres que la hajam E certifi- cam vos que la dita banya es tota dreta e no es res torta»; de passada li encarrega «que si havéts hauda alguna certitut del feyt dela alquimia quens escricats» (6). La descripció de la banya, quan demana la de Roncesvalles, es la matexa: «si es dunicorn deu esser tota dreta e no torta en res» (7); però en cambi la de Pedralbes es detallada: «E si ho és deu esser blanca axi com vori e enderorcada assemblança de cucre cordellat e dela gruxa duna asta de clavi opus e longa e aguda al cap» (8).

(1) Aludint a que, per la condició llur, ningú atentaria contra les seves vides.

(2) Arx. Cor. Aragó, R. 1715, fol. 121.

(3) Arx. Cor. Aragó, R. 1745, fol. 129.

(4) Arx. Cor. Aragó, R. 1964, fol. 153 g.

(5) Arx. Cor. Aragó, R. 1964, fol. 157.

(6) Arx. Cor. Aragó, R. 1745, fol. 128.

(7) Arx. Cor. Aragó, R. 1745, fol. 121.

(8) Arx. Cor. Aragó, R. 1744, fol. 89.

*
* * *

L'insistència qu'esmersa en demanarne, sols te parió ab la prodigalitat que informa lo repartiment, car ne regala al seu cunyat lo Comte d' Armanyach, qui l' havia demanada, y li acompanya ab «trenta croats que nos oferim a la vera creu lo divendres sant» (1); a En Dalmau de Jardí també n' hi fa present junt ab un seu corcer de caça, per mediació de Fra Pere d' Elna (2); y quan l' emissari de l' Infanta de Sicilia, En *Sanxo Maça*, per especial encàrrech d' aquella, sollicita igual mercè, el Príncep amatent li concedeix, però, com que te cura especial en fer constar que 'ls efectes no depenen de la quantitat, adverteix a la seva neboda que «la meytat del troç ha aytal e axi gran virtut com tota la romanent» (3). Al Comte de Cardona, qui també 'n demana, li posa per condició que la compartexi ab sa esposa, fentli la matexa advertència, «car per poch peça que sia ha aytanta virtut com una gran» (4).

Gracies a les gestions d' En Bernat Çapera prop del Soldà de Babilonia, el Rey d' Armenia y sos fills foren deslliurats de la captivitat que sofrien en Jerusalèm. Y quan aquell Rey, per negocis diplomàtics o per acte de cortesia, se dirigia a la Cort de Castella, feu anar expressament a Cherta En Francesch Mir pera demanar en nom del Rey part o partida de la maravellosa banya: el Primogènit, qui no debades es conegut per la posteritat ab lo sobrenom d' *aymador de la gentilesa*, regalà al Rey d' Armenia un anell «en lo qual ha dela dita banya encastada e es provada contra tot veri» (5).

Sapiguda l' influencia que 'n l' esperit de Johan I exercien los ministrers, lo Comte de Flandres se 'n preval y a requesta d' En Stroman obté «un petit troç d' una banya dunicorn» (6).

(1) Arx. Cor. Aragó, R. 1745, fol. 106 g.

(2) Arx. Cor. Aragó, R. 1744, fol. 120.

(3) Arx. Cor. Aragó, R. 1657, fol. 24 g.

(4) Arx. Cor. Aragó, R. 1657, fol. 32.

(5) Arx. Cor. Aragó, R. 1755, fol. 135 g.

(6) Arx. Cor. Aragó, R. 1656, fol. 135.

Axi mateix ne demana lo Comenador de Montçó, Fra Guillem d'Abella, trametentli per En Simón Comes «a la relació del qual sobre la propietat dela dita banya a vos es-
plicadora podets donar plena fe» (1).

Preferia sempre els troços probats als troços novells desconeguts; y quan regala a la sua filla l'Infanta Johana de Daroca, Comtessa de Foix, «dos troces de banya Dunicorn la un gran e laltre poch», li fa avinent que «lo troç poch es dela banya que nos haviem ja de peça e aquest vos conse-
llam queus aturets lo troç maior es de una altre banya quens han dada are novellament...» y el present d'aquets dos troços va acompanyat de «un breviari de amors Item un libret en lo qual havem (escriu lo Rey) fet trelladar lo porgatori de Sent Patrici. Item. iij. pans de sucre. Item. ij. cofins de panses. Item. ij. esportins de figues. Item moxama. Item sorres de tonyna. Item una dotzena de formatges de Mallorcha. Item vos trametem dins la present una turquesa encastada en un anell dor» (2).

Y en regala al seu cosí lo Bisbe de Valencia, als seus germans los Comtes d'Ampuries y al Duch de Borbó, qui la solicita, li tramet «dins la present un petit troç de la dita banya» (3).

Pera que personalment ho entregui al Papa, fa donar a En Jaume Jobau, conegut per Pallarés, el qual romanía en la Curia romana d'Avinyó, «un anell e un troç dela banya dunicorn, manantvos que digats al dit Sant Pare que pus a ell li plau haver dela dita banya que nos lin trametem los dits troç e anell e que tota vegada que de metzines hagues dubte o de verí, beven aygua en que lo dit anell o troç fos banyat, no hauria perill de res; e nos meravell com l'anell es axi tort, car aytal es la Banya» (4). L'antidot no arribà a servir a Papa Clement, però hauria pogut servir a son successor Benet XIII quan a Península intentaren metzinarlo sos cambrers posant realgar en los dolços habituals de *Pedro de Luna*.

(1) Arx. Cor. Aragó, R. 1745, fol. 171 g.

(2) Arx. Cor. Aragó, R. 1964, fol. 152 g.

(3) Arx. Cor. Aragó, R. 1656, fol. 22 g.

(4) Arx. Cor. Aragó, R. 1656, fol. 22 g.

*
* *

Qual fou la gènesi de la devoció de Johan I per la banya d'unicorn, que 'l sugestionà fins a convertirlo en panegirista capdal de ses prodigioses virtuts? Lo meteix Príncep ho palesa ab ingenua sinceritat y ho detalla fil per randa, contestant al requeriment que, al trameteli el troç de banya tant temps cobejat, li fa el seu cosí lo Comte d'Urgell. Es una lletra interessant per los detalls qu' inclou de costums pretèrites, de toxicologia experimental, de clínica terapèutica y de cristiana democracia. Revela a l' ensemps, una vegada més, l' arrelada deria del Duch de Gerona, pregant el seu cosí que obtingui, pera enviarleshi, les banyes o troços de banya d'unicorn existents, com aquell li diu, en lo monastir de Ronçesvalles y en una iglesia ermitana de illa de mar. En cambi, ell li innova que gestiona l' adquisició, costi lo que costi, d' un troç que n' hi ha en una iglesia sanctuaria de França: talment com el bibliòfil o l' arqueòlech, sabedors y adquiridors d' edicions selectes o d' obres d' art de l' antigor.

«Lo primogenit.

Comte Car cosi ales coses en una letra anos per vos tramesa contengudes Responem queus grahim molt de ço quens havets trames dela banya del unicorn dins una virola de coure encastat en alguns altres troces dela dita banya e ço quens havets trames un scuder vostre per la manera quens cové. E volem quens trametats un scuder vostre de qui vos fiets al qual puxam donar la part que havem acordada de dar vos de ço dela dita banya quens havets trames E com volets saber de nos la propietat dela dita banya fem vos saber que nos stants en la vila de perpinyá vench a nos .j. scuder del comte Darmanyach lo qual venia de Rodes e donants .j. troç quaix en quantitat de una amella de banya dunicorn com na portas .j. troç qui ere dues parts mes que a nos no doná e que la una part volia pera son senyor lo dit Comte Darmanyach e l'altra part a si mateix pùis la terça havia donada a nos e dixnos que lo dit scuder estant en Rodes veu a sos ulls que lo Mestre de Rodes volent provar la banya del unicorn feu donar metzines forts a dos cans e ala un dels dits cans menjades per ellis les dites metzines e po-

zons feu tocar de la dita banya o part daquella e al altre no e aquell qui no fou tocat dela dita banya tantost mori e laltre guari E nos huynt açò volguem provar si alló ere ver faem haver .ij. cans e fem los donar del veri pus fort que poguem haver e la .j. daquells fou tocat de ço poch que teniem dela dita banya que lo dit scuder nos havie donat e guari e laltre mori Apres nos stants aci en Gerona lo dia de divendres sant e anants per les esgleyes segons es acostumat e passants per .j. carrer, oym en una casa grans crits e plos e nos volguem saber que ere alló e digueren nos que eren dues criatures poques qui havien menjat realgar e nos entram en la casa on eren e veem les criatures qui eren fort inflades e quaix ala mort traguem aquell troç del unicorn que nos ara portam e metem lo en aygua e dela dita aygua begueren les dites criatures e tantost foren guarides axi que huy son vives e sanes. Apres una dona vidua daquesta Ciutat, la qual segons fama no es bona de son cors e sos amichs per la desonor que navien donarenli metzines a menjar e tantost que ella se senti metzinada trameté a nos per laygua en que tocá lo dit unicorn e begué dela dita aygua e guari tantost e huy en dia es sana E despuys no la han gosada metzinar. Apres una dona damordedeu vench a nos e vans dir que son fill ştave ala mort e nos demanamli que mal havie e ella dix nos que havie la mala buanya e que havie e demanans dela dita aygua e nos donamli e enviam a .j. cavaller nostre e feu li beure dela dita aygua e ruxarenli la cara on havie la mala buanya segons que nos li haviem manat e dintre .ij. dies lo fadri guari e es viu e sa. Nos ara volents provar ço queus havets tramés dela dita banya entenem haver .ij. coloms o polls e fer los em donar metzines forts perque dejen morir e ala .j. farem tocar dela dita banya e alaltre no Perque sapiam si ço queus havets tramés es de vera banya del dit unicorn car ço que nos tenim provat es per les esperiencias damunt dites. E fer vos ho em saber tantost ço quen será Pregam vos que deles dites banyes que dehits la una que es aronces valls en Navarra e laltra que es en una esgleya ermitana de illa de mar que aquelles hajats con pus tost porets e si abdues les havets trametets nos la una e si havets la una e no abdues trametets nos aquella que haurets car nos vos en farem bona part

E en totes les dites coses hajats la diligencia e cura ques cové. Nos havem sabut que en una esgleya santuaria en ques diu que ha dela dita banya e es en frança e aquelles parts havem hi tramés un scuder nostre quey vage per manera de Romiatge e que en tota manera hage la dita banya e que noy plangue dinés coste ques vulle e que lans aport e silans aporta nos vos en farém bona part. Aprés altre jorn una dona de poch stament vench ab una filla sua al braç anos e dix nos que ala dita sa filla ·j· scurpi la havie picada en la cara e veemli la cara tota inflada e dix nos si laygua del unicorn li seria bona e nos diguem li que hoc e bayam en laygua lunicorn e fem lin beure e ruxar la cara e açó li fem continuar ij dies areu e guari tantost e huy en dia es sana. Dada en Gerona sots nostre segell secret a xxvij de Juliol lany M. ccclxxvij. *Primogenitus.*

Fuit Directa Comiti Urgelli» (1).

No totes les experiencies toxicològiques se feyen *in anima vili*: en lletra adressada a les autoritats valencianes demana el Duch de Gerona exemplars humans que substituexin els gossos y els coloms en los assaigs de la banya d'unicorn:

«Infant en Johan etc. Als nobles amats e feels nostres lo Governador el Batle general del Regne el Justicia en criminal dela Ciutat de Valencia e aqualssevulla altres oficials dins aquell meteix Regne constituïts e alurs lochstinents e aqualssevol dells salut e delicció. Certificam vos que per assayar e pròvar alsunes coses qui son bones contra verí mortal entant que preserven de mort qualsevol persona que haja daquell reebut havem ordenat e acordat que en los primers dos moros o mores o juheus o juhies que sien condemnats o condemnades a mort en aquest Regne e en aqueix façam fer assaig e prova deles coses dessusdites afi quèla virtud e propietat de aquelles sia pus notoria e pus certa E com hajam deliberat e vullam quel amat Conseller e Camarlench nostre mossen Pere guillem catalá sia executor daquest fet en lo Regne aqueix alamanera que nos lon havem enformat Perçous mañam espressament e de certa sciencia nostra que donan plena fe e creença ales paraules

(1) Arx. Cor. Aragó, R. 1744, fol. 45 g.

quel dit nostre Camarlench vos explicara de nostra part sobre lo fet dessusdit li lexets fer a tota sa volentat lodit assaig E que en aço empaig ni embarch no metats si la nostra indignació cobeejats esquivar En cas empero que fet lo dit assaig la ·j· daquells en que sera fet viu volem que sie haut per absolt e abdosos encara si cas es que abdosos visquen. Dada en Çaragoça sots nostre segell secret lo primer dia de gener del any dela nativitat de nostre senyor M. cclxxviii. *Primogenitus*» (1).

Los experiments se succehiren y en la lletra qu'envia al seu familiar incondicional, acompanyatoria d'un fragment de banya d'unicorn que regala als Comtes d'Ampuries pera que se'l partexin (2), detalla la prova feta ab un juheu condemnat a mort. Una lletra semblant escriu al seu cosí lo Bisbe de Valencia qui li ha sollicitat el prodigiós antitòxich:

«Lo primogenit.

Car cosi Vostra letra havem reebuda ab laqual nos demanats queus trametam ·j· troç duna nostra banya d'unicorn que havets entes que es cosa fort apropiada contra totes metzines E responem vos queus enviam lodit troç dins la present Certificam vos cosi car que en ·j· juheu qui era condemnat amort havem nos feta provar ladita banya per aytal guisa que mestre Guillem colteller e mestre Johan dordas de manament nostre ordenaren les pus forts metzines que pogueren qui eren en quantitat dun petit got e les quals bech lo dit juheu presents mossen Johan de gorrea alguatzir nostre e lodit mestre Guillem e en Borja de castre e quan begudes les hac caech con amort en terra e lavons donarenli obrinli la boca per força. v. cullerades daygua enque la dita banya era estada banyada e feuli gitar mantinent totes les dites metzines e torna tantost en son sen axi com si res no fos estat e visch despuys. v. jorns ayan sa com dabans mas despuys lofaem penyar On car cosi sapiats que encas que vos haguessets menjada o beguda alguna cosa dubtosa no cal sino banyar lotroç dela dita banya queus trametem en aygua e quen begats quatre cullerades o. v. car si veri o metzines hi havia tantost les faria foragitar Dada en Çara-

(1) Arx. Cor. Aragó, R. 1744, fol. 110.

(2) Arx. Cor. Aragó, R. 1745, fol. 129.

goça sots nostre segell secret a. xxij. dies de Juliol del any Mccclxxviij. *Primogenitus*» (1).

La superstició de la banya d'unicorn sobrevisqué molts anys a Johan I, car Ambrós Paré, parlant ab Chappelain, metge en cap del Rey Carles IX de França, del abús que se'n feya, li pregà que donada l'influencia qu'exercia en l'esperit del Rey, procurés que se'n suprimís l'us y sobretot que s'extingís la costum per por del tòxich, de mullar un troç d'unicorn dintre l'anap reyal. La resposta que donà al gran cirurgià, el metge de cambra, revela un home de ciencia y un filosofh: —Jo no se conèixer cap virtut a la banya d'unicorn — digué—: però tenint en compte l'arrelada e inveterada convicció existent en los cervells dels prínceps y del poble, crech qu'encara qu'ens proposessim treureho no ho assoliríem—.

Més ençà encara, he trobada consignada una banya d'unicorn en l'Inventari que dels bens de donya Estefanía Carroç de Mur y d'Arborea, existeix en l'Arxiu del Hospital de la Santa Creu; fou depositada per los administradors en la taula de la ciutat de Barcelona, com un objecte de valor, a nom del dit Hospital y del *Hospital Real y general de nuestra señora de Gracia de la Ciudad de Çaragoça*. Els administradors d'aquest últim establiment de beneficencia, anys després, enviaren un propi als de la Santa Creu, pera escatir y ultimar qual de les dues administracions devia quedar-se ab la propietat de la dita banya d'unicorn (2).

*
* *

La mateixa virtut, si fa no fa, que la banya d'unicorn, tenien la pedra betzar y la llengua de serp. De l'una y de l'altra ne tramet el Príncep a sa filla la Comtessa de Foix (3). De la primera ne parla a Mossèn Huch Alemany de Cervelló que's troba en cort de França: «Digats a nostre frare lo

(1) Arx. Cor. Aragó, R. 1745, fol. 137.

(2) Joseph M.ª Roca: *Ord. Hosp. Sta. Creu Barc.*, pàg. 48 y 49.

(3) Arx. Cor. Aragó, R. 1968, fol. 48 g.

Dúch de berri qu' entany nos enviá a dir per en Copons que li trametessim una pedra apellada betzar la qual es sobirament bona contra tot veri e metzines e ladonchs non havíem sino una. Mas despuys navem hauda altra perque si 'n vol trametans alcu de casa sua e trametrem la li» (1). Y quan lo Rey En Pere moría a Barcelona, el Primogènit prega al seu germà Martí des de Gerona, que li trameta «tots los apells quel dit senyor Rey tenia en les mans e la pedra betzar e los libres intitulats *Titus livius* e *Valerius maximus*. E axi matex tots los stelabres e quadrants...» (2).

Si la pedra betzar no era massa abundosa, la llengua de serp era més freqüent. D'aquesta que, com de la primera, no 's pot dir d'una manera certá en que consistía, car no se sab, afermaven els seus panegiristes contemporanis que devant del tòxich mudava de color; y hòmens y dones ne lluhien, com are les fulles de trebol y altres amulets, engastades en una mena de reliquiariis, nomenats llenguers, enriquits els dels alts personatges ab pedres precioses y perles, com el que Felip V de França regalà al Papa Johan XXII, un dels hòmens més crèduls en art de bruxeria.

En la descripció que fa un trovador del segle XIV de la tauleta que *Pedro de Castilla* regalà al Príncep de Gales pera que l'ajudés contra el Bort de Trastámara, entre un devasall d'or, de joyes y d'art,

*I avoit une table (une pierre) qui de vertu ot tant
Que nulz homs ne pooit ne roy ne amirant
Aporter nul venin qui tant fu mal faisant,
Que s' on li apporroit la table en servant
Que pierre n' alast tout en l' eure changent:
Noire comme charbon se changoit en samblant (3).*

En la vaxella empenyorada per lo Rey Alfons y que retornà En Pere dez Bosch, llochtfíent de la Tresoreria real, segons lletra de regonexement de Pere III, hi consta: *«unum salerium cum duabus linguas serpentinas ponderans*

(1) Arx. Cor. Aragó, R. 1963, fol. 76-g.

(2) Arx. Cor. Aragó, R. 1952, fol. 5.

(3) *Chron. de Bertrand Du Guesclin. Collect. des docum. inéd. sur l'hist. de France*, t. I.

duas marchas et sex uncias» (1). Les posaven en los salers pèrque era ab la sal ahont la major part de les vegades acostumaven barrejarhi el tòxich.

Ademés hi havia llenguers modestos, sense agensaments de càp mena, com els trobats junts ab enfilalls de pater nostres en lo carneret o escarcella d' un malalt francès que, procedent de Molins de Reig, morí en l' Hospital d' En Colom, segons consta en lo Capbreu de l' any 1378 existent en l' Arxiu de la nostra Catedral.

Les llengues de serp o llengues serpentinaes, car axí també les nomenaven els catalans del segle XIV, ultra la virtut de delatar un tòxich, canviant la color, tenien la de fer parlar be y honestament, sense llengoteigs ni dicteris, llurs portadors. Tantdebò que la fantasia popular pretèrita se convertís en realitat present y fos possible sembrar a axàm els amulets preciosos entre 'ls nostres innombres malparlats! El jorn que aytal miracle 's realisés seria un día de gloria pera el Verb de Catalunya (2).

*
* *

Les dèus d' investigació històrica referent aquest tema, no són pas estroncades ni de molt; però ab lo transcrit n' hi ha abastament pera dar una idea, encar qu' esblaymada, de les supersticions que niaven en l' esperit de Johan I d' Aragó, idèntiques a les que niaven en l' esperit del més infim de sos sotmesos, car no eren supersticions personals ni de gerarquia, sino humanals y com a tals essencialment difundibles y perdurables.

Perxò quan Johan I morí sobtadament en la cacera dels boscos de Foxà, les supersticions, tresor humanal, quedaren vives. Infantades grollerament en los pobles primitius, estilisades pels grechs y els etruschs y escampades arreu per les àguiles romanes, arribaren a Catalunya ahont, si be te-

(1) Arx. Cor. Aragó, R. 1295, fol. 262.

(2) Pera completar l' estudi vegis: Joseph M.ª Roca: *La med. cat. en temps del Rey Martí*, pàg. 43 a 62.

nint cert regust oriental y palesant l'influencia de les mitologies del septentrió, obehint l'inexorable lley biològica, acotaren el cap y s'adaptaren a l'agre de la terra; car si aquesta enmotlla la raça ab major motiu també enmotlla sos defectes, y al adaptar-se, com succehí en tots los pobles, s'agermanaren ab les supersticions indígenes y sumantse ab elles aumentaren llur cabal. Y vingué el Renaxement y les supersticions seguiren la vía llur y com altre Proteu, anaven canviant de forma segons els temps y els pobles y els hòmens y arribaren fins a nosaltres, car també nosaltres, malgrat la despreocupació que 'ns preocupa, som supersticiosos com els nostres passats y com ho seràn les generacions esdevenidores, perque les supersticions ens sobreviuràn y seguiràn avant, avant sempre, perdurant y perllongantse indefinidament per l'Historia, com la llum y el sò vibren eternalment en l'espay, ja que l'humana niçaga, en sa cavalcada vertiginosa a través de les centuries, porta la superstició a la gropa, com el cavaller d'Horaci hi portava la Mort: *post equitem sedet atra cura.*

EPILECH

Axí com en el transcurs de les generacions s'enrunen montanyes y omplen valls y alteren mars, l'Humanitat a través dels segles, ab la fornal del temps y fentli 'l món d'enclusa, forja a cops de mall, pera després fruir el sadisme d'esmicolarho, Institucions y Teogonies, sistemes filosòfics y postulats científics, Lleys y Regimes, Tradicions y Costumes, y sols dexa perenne, incommovible, lo que essent substantiu en ella, forma part integrant de la seva espiritualitat: les virtuts y les tares dels hòmens qu'ella no s'ha plasmades, però que tampoch pot destruir, car tindria de destruirse a sí metexa.

Entre les tares humanes la superstició ocupa un lloch preeminent, puix encara que, com havèm ja exposat, sofreix les influencies del medi ambient hont se desenrotlla presentant diverses modalitats, conserva y manté sempre la seva essencia en tota sa integritat y ha romàs ab caràcter d'en-

demia psico-patològica més o menys lleu, més o manco extesa, si be qualques vegades en temps pretèrits se manifestà ab *ictus* d'extraordinària gravetat mercès a un estat passional col·lectiu que, fill del mimetisme y el contagi, com forta mestralada, abrandà la foguera del cos social tot enter, que sempre manté caliu predisposat pera aytals brotades. Sols cal recordar les diverses persecucions sofertes pels juheus, acusats adés dels contratemps que tingueren les creuades a Asia, adés de moneders falsos a Anglaterra y sobre tot, quan per odi de raça, atiat per la cobdicia dels remaders qui exacerbaren el fanatisme del poble, el qual segons Tàcit no te terme mig, moriren occisos a milers, caçats com selvatgines a Andalusia y a Castella y en viles y ciutats y llochs de la Corona aragonesa, essent completament saquejats llurs alberchs, cremats els documents acreditatius de deutoris, enderrocades llurs aljames, obligats la majoria dels que sobrevisqueren llur dissort a ferse conversos o demanar almoyna pera poguer viure y evitar que llurs fills morissen de fam. Y aquella *plebs* no estava constituïda per elements afins, del mateix estament o estaments similars, no era una plebs de mena, sino circumstancial, de moment, composta d'un conglomerat en el qual, pel sol fet d'integrarlo, quedaven borrats tots els maticos socials enfront la superstició. El nexce d'aquells cors y d'aquelles mentalitats, llur comú denominador, excepció feta dels directors, dels *leaders* que diriem avuy, el constituïa l'odi al juheu y per odi al juheu, a Barcelona s'uniren mariners y terraçans, regnicols y estrangers, ciutadans y menestrals, hòmens y dones, axí esclaus com lliures, en abigarrada munió, que més no 'n podia engolir el Call major de la juheria...; y els avalots y barrejament y les robaries y crims de tota mena se succehiren y s'escamparen per tot lo Reyalme.

Abans d'aquesta hecatombe, d'altres n'havien sofertes ensemps ab els pobres masells, acusats d'empeguntar banchs d'iglesia y metznar aygues de rius y pous y fonts, ocasionant l'última vegada, segons la dita popular, l'epidemia de peste negra, la greu malaltia inguinal que dallava arreu mentres trobés espigues humanes gronxolantse al oreig de la vida y de qual malura pestilencial dexaren notes d'esgarrifosa sinceritat tres testimonis de presència y de major

excepció y en els quals la glànola fou generadora *per accidens* de sengles etemèrides memorables: Boccaccio deu a la glànola el seu *Decamerone*; Guiu de Chauillac li deu haver sigut heroi a la força, car no fugí de la epidemia per vergonya; y el Petrarca, per obra maligna de la peste, plorà morta Madona Laura.

Pera citar cassos de superstició colectiva endèmica, recordèm els *cagots* d'ençà y d'enllà el Pirineu navarrés, els *vaqueros* d'Asturias, els *collibets* del Poitou, els *marrons* d'Auvernia, els *gafets* bordelesos, els *porxers* de l'Egipte, els *paries* de l'India, els negres dels Estats Units, els armenis d'Orient, els xuetes de Mallorques que llurs conciutadans han perseguits y a alguns d'ells encara els perseguexen y a altres els tenen en ostracisme espiritual. No obstant, aquesta superstició colectiva, en la que hi pren part l'esperit popular, deguda al contagi mental de les multituds, pot justificarse, axí epidèmica com endèmicament, per la sugestió instintiva de l'odi de raça, la basarda o fòbia de la mort y per l'intolerancia religiosa. Però existía, com existeix encare y existirà sempre, la superstició individual, la genuina, l'espòradica, nascuda de l'humana cobejança de tot lo qu' es meravellós, fantàstich, inverossímil: perennal toxina que te per *fomes* la barreja heterògena de creencies y doctrines semi-filosòfiques, semi-religioses, imperfectament elaborades y pèssimament digerides. Aquestes supersticions formaven llegió, car no eren patrimoni del poble baix, del *vulgus*, eren patrimoni de tots y de tothom, sense exceptuarne aquells hòmens los quals per dret propi constituexen les fites culminants de la civilització de llur època, y que no poguent sotstraures, excepció feta d'alguns pochos, entre ells el Petrarca, a la lley universal, malgrat llur mentalitat excelsa, encimbellantse en lo tripode pseudo-científich de l'Alquimia, l'Astrologia y la Magia, envolcallaren llurs caps ab les boyres d'una certa cosmogenia imaginaria, hereva d'antigues iniciacions y de mites primitius, sacrificant inconcièment en holocauste a la superstició, l'integritat de llurs prestigis pòstums.

Si aquest estat de normalitat psicopàtica, si m' es permesa l'antinomia, era 'l de tots los estaments, tenint per senyalers prelats y nobles, mestres y micers, reys y remences,

no li'n fem retret al nostre egregi protagonista de seguir la corrent y de viure el seu temps, car llevat d'axò, que no es defecte sino ovirat a través la lupa dels segles, era un home a la moderna, seleccionat, dels que sino arriben a la categoria de majorals de la grex cultural, ne són uns bons rabadans.

Cumplint un deure de ciutadania catalana y homenatjant la seva memoria, s'ha de reconèixer que fou dels qui més treballà pera axecar el nivell cultural dels seus regnicols, contribuint inconcientment a la dignificació esdevenidora de la nostra terra, per dïssort deturada en sa ascensió per greus y merescuts acontexements polítichs que sotrajaren de soca arrel la vida espiritual de Catalunya.

Es un fet històrich innegable que mentres els rems de tramontana importaven desiara de part d'allà les Corberes, el ressò morent de les veus ultraterrenes d'aquells trovadors qui, molts anys enrera havien cantades tençons d'amor y retroences patriòtiques, per les sales dels Castells y les places dels Burgs del Llengadoch y la Provença, Johan I, ab la seva actuació de positiva eficacia, preparà lo seu Regne pera quan l'edat mitjana, pubilla dels imperis romà y barbre, se sóterrés en lo fossar del temps y dexés com penyora de son pas un solch pregón en la côstra de la terra, y a l'Historia la fexuga tasca de destriar un confós patrimoni de llum y de tenebres, de civilisació y de barbarie. Y llavors, quan s'esdevingué que l'aubada del Renaxement, brillant en lo blau cel de l'Italia y atravesant lo mar llatí, ferí ab son esclat els marlets de la Corona aragonesa, aquesta, preparada degudament y previa, pogué demostrar son alt llinatge esguardantlo fit a fit, sense basarda, com l'àliga novella de la llegenda esguardava sense parpellejar la dorada pòlsina del sol ixent.

JOSEPH M.ª ROCA